

Петрушкевич М. Феміністичні електронні мас-медіа в українському сегменті Інтернету: тематична різноманітність релігійної проблематики // Гуманітарне поле гендерних досліджень: колективна монографія / за ред. Марії Петрушкевич. Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2021. С. 25 - 53.

Марія Петрушкевич

**ФЕМІНІСТИЧНІ ЕЛЕКТРОННІ МАС-МЕДІА В
УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ ІНТЕРНЕТУ: ТЕМАТИЧНА
РІЗНОМАНІТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ**

В інформаційному суспільстві мас-медіа розширюють свої функціональні можливості, і з категорії лише засобів комунікації поступово переходять до категорії творців смислів та комунікативних потоків. Засоби комунікації стають виразниками ідентичностей. Свою нішу серед електронних мас-медіа України мають і такі, що маркують себе як феміністичні або гендерні. У них висвітлюється весь спектр важливих та актуальних соціальних, культурних, політичних, світоглядних та інших тем.

Одна з таких тем – релігійна. Проблема зв'язку релігійного світогляду та феміністичної/гендерної системи цінностей є досить дражливою, подекуди навіть табуованою та мало дослідженою у науковому дискурсі. Мета даної розвідки – продемонструвати тематичну різноманітність релігійної проблематики у феміністичних/гендерних електронних мас-медіа в українському сегменті.

Різноманітність комунікативних стратегій, які вибирають феміністичні/гендерні електронні засоби комунікації вимагає градації таких мас-медіа. Найперше це *повномасштабні сайти із складним наповненням*, що мають зворотній зв'язок та чітко окреслені тематичні позиції. Їх автори притримуються конкретних обґрунтованих поглядів у тлумаченні різних питань в теорії гендеру та феміністичної активності, зазвичай мають добре виражену думку щодо аспектів релігійної тематики.

Сайт «Повага. Кампанія проти сексизму» орієнтований на прояви сексизму в ЗМІ щодо жінок. Автори вважають, що шкода, якої завдають коментарі та висловлювання, спрямовані на приниження політиків саме за

ознакою статі, – це втрачена довіра виборців, і як наслідок – половина населення країни не має свого представництва у владі. Тому релігійна тематика найперше сприймається через призму політичного життя України та світу. Веб-сайт підтримує ГО «Інститут розвитку регіональної преси» в рамках проєкту «Просування політичної участі жінок в Україні» Національного Демократичного Інституту Міжнародних Відносин [67].

Іншим потужним ресурсом є сайт «Крона. Гендерний релігійно-інформаційний центр». Діяльність сайту спрямована на формування нової громадської свідомості, розвиток демократичних цінностей, досягнення гендерної рівності в Україні, розбудову громадянського суспільства [47]. На сайті багато статей, що стосуються релігійної тематики, мають інформативний характер та є передруками з інших Інтернет-джерел. Сайт пов'язаний із журналом «Я».

Дещо інше спрямування у сайту «Гендер в деталях». Сайт позиціонується як ресурс гендерного знання, який призначений для розуміння себе і світу через категорії гендерної ідентичності та гендерної норми. Видання засноване у 2016 році за підтримки представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні і має на меті поглиблювати розуміння гендерних питань в українському суспільстві. За такого позиціювання серед запропонованої тематики обов'язково з'являються статті присвячені релігії. Редакторки Ганна Довгопол (координаторка програми «Гендерна демократія» Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні) та Тамара Злобіна (кандидатка філософських наук). Матеріали сайту предствалені у Фейсбуці, Інстаграмі, Телеграмі, та через щотижневу e-mail розсилку.

Сайт «Спільне» є яскраво вираженим конвергентним мас-медіа, оскільки поєднує цифрове медіа та класичний журнал. Його можна охарактеризувати як медіа соціальної критики. Це українське ліве інтелектуальне видання, засноване 2009 року. Воно висвітлює широке коло тем – української та міжнародної політики, економіки, освіти й науки, екології, гендеру, культури тощо – використовуючи потужний апарат

сучасних критичних соціальних теорій. «Спільне» видає аналітичні статті, що проходять внутрішнє рецензування, інтерв'ю, репортажі, колонки із суб'єктивним поглядом на актуальні події [18].

Менш формальний характер має сайт «The Devochki» це формат не глянцевого жіночого видання в Україні із широкою тематикою та без шаблонних статей. Авторки говорять з читачками зрозумілою мовою і за кілька років змогли створити власну аудиторію на сайті та в соцмережах – це понад 100 000 користувачів, які читають їх щомісяця, а також десятки дівчат і жінок, які пишуть і регулярно приєднуються до команди «The Devochki». Є рубрика «Вісник сексизму» – новини про факти сексизму у різних царинах суспільства, також і в релігіях [89].

Гендерну/феміністичну складову має ресурс «Womo». Комунікація тут організована через інтерв'ю з різними людьми, які є відомими чи успішними у певних царинах суспільного життя. Крім надихаючих та мотивуючих історій на «Womo» є матеріали про тенденції в освіті, гендерній проблематиці, успішних бізнес-проектах, які змінюють життя людей, а також про впливових та унікальних тінейджерів, які творять майбутнє сьогодні [59]. Видання не демонструє жодної опозиційності чи критичності ні до певних церковних організацій, ні до релігії загалом. Є переважно глянцеви́м виданням, основна тематика: інтерв'ю з відомими людьми, педагогіка, новини у шоу-бізнесі, спосіб життя.

Розважально-критичний характер має сайт «Update», який розповідає про серйозні речі з гумором та екологічно. Серед тем, які перебувають у фокусі ресурсу: права людини, фемінізм, гендер, секс та сексуальність, наркополітика, психологічне здоров'я та інклюзивність. Окрім того, на сайті проєкту є різноманітні тести на сучасну тематику, підбірки подій, заходів, фільмів та серіалів, цікаві особисті історії та науково-популярний матеріал на теми гендеру, сексуальності та фемінізму [18]. Загалом можна відзначити невимушений, популяризаторський характер цього мас-медіа, у якому є виразно критичне ставлення до релігії/церкви як організації. Статті в

«Update» часто критичного чи саркастичного характеру, або цікавинки чи казуси.

До цієї групи також належать два тематичних сайти, які поєднують питання гендерної ідентичності та релігійного світогляду. Це сайт «Nuntiare et Recreare» (лат. «Сповідати та укріплювати») – спеціалізований російськомовний сайт для ЛГБТ-віруючих Східної Європи та Центральної Азії. Заснований у Санкт-Петербурзі. Позиціонує себе як позадержавний, не орієнтуючись на якусь конкретну державу. Представлені матеріали про християнство, іслам, іудаїзм, буддизм та інші релігії. Інформація подається у вигляді аналітичних статей та новинної стрічки. Має низку власних друкованих видань. Діяльність сайту представлена у Фейсбучі, Телеграмі, ВКонтакті.

Інший сайт – «Gays ua. Новини ЛГБТ з України і всього світу» також російськомовний. Тут представлені новинні та аналітичні матеріали. Новини подаються суто в інформативному руслі, без будь-яких оціночних суджень [86]. Релігійна тематика також оформлена в інформативному ключі.

Іншу групу складають *друковані видання представлені в Інтернеті*. Вони можуть бути самостійними, а можуть функціонувати через зв'язок із Інтернет-сайтами. Серед них доречно згадати такі:

- «Гендерна парадигма освітнього простору»: збірник наукових праць, де опубліковані оригінальні статті теоретичного та експериментального характеру з актуальних проблем теорії та історії педагогіки (гендерний аспект), методологічних основ гендерної освіти та практики гендерного виховання учнів і студентів у закладах освіти та позашкільних установах. Засновником і видавцем є Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» [18].

- Журнал «Гендерні дослідження» видається Харківським центром гендерних досліджень, головна редакторка Ірина Жеребкіна. Це академічний журнал з гендерних досліджень в пострадянських країнах, який публікує

матеріали вітчизняних і зарубіжних досліджень з гендерної тематики, що охоплюють весь спектр соціальних і гуманітарних наук [18].

- «Критика феміністична» це східноєвропейський журнал феміністичних та квір-студій. Ідею журналу, його концепцію й структуру розробили головні редакторки Марія Масрчик та Ольга Плахотнік. Редакторки розуміють фемінізм як політичну позиціональність і методологічний інструментарій, що є особливо чутливими до режимів влад і нерівностей. Події у світі показують, що суспільству бракує мови, аби описувати політичну реальність сьогодення. Журнал є майданчиком для пошуку й вироблення такої мови, або, радше, таких мов [19].

- Журнал «Я»: науково-публіцистичний гендерний журнал, що видається гендерним інформаційно-аналітичним центром «Крона». Кожен випуск присвячено окремій темі, а матеріал публікується українською, російською та англійською мовами. Протягом року світ бачать 2-3 нові номери. Серед порушених гендерних питань – традиція і релігія, діти, гроші, насильство, освіта, чоловіки, локація, політика, вільний час і хоббі, глобалізація, сучасне мистецтво, медіа, сім'я, спорт, держава, сексуальні права й репродуктивна відповідальність, фемінізм, жіночий рух, професії, школа, євроінтеграція, суспільство, демократія, взаємодія, управління, сучасність, вибір тощо. Головним редактором видання є Олег Марущенко [18].

І, нарешті, не менш важливу групу у конвергентних електронних мас-медіа становлять *соціальні мережі*. У даному дослідженні ми зупинимося на аналізі Фейсбуку, формат якого дозволяє використовувати різні форми комунікації та розкривати широке коло як наукових, так і популярних тем. Спільноти у Фейсбуку можна структурувати за тематикою, яка нас цікавить:

- *Орієнтовані на релігійний контент та зацікавлену аудиторію*. Наприклад, спільнота «Християнський фемінізм в Україні», яка виникла у 2016 році. Її мета – створити майданчик для обговорень тем поєднання християнства та фемінізму та збільшення ролі жінок в управлінні церквою.

Основні теми спільноти: жіноче священство, становище жінки в християнських церквах у наш час, жінки-християнки, яких можна вважати феміністками або які мали великий вплив на церкву (богословині, святі тощо), егалітарне тлумачення Біблії. Група особливо не рекламується, інколи статті з неї розміщують у групі «Фемінізм УА». Учасниць додають уже присутні учасниці і учасники або охочі вступити залишають заявки [56]. У спільноті обговорюється лише християнська тематика, маргінальною є тема ЛГБТ віруючих.

На протипагу такій ситуації спільнота «ОО Об'єднання «Квір-Кредо»» повністю орієнтована на обговорення місця та ролі ЛГБТ віруючих у житті церковних організацій. Хоча наповнення цієї сторінки не є динамічним, лише зрідка з'являються нові дописи.

- До іншої групи належать *сторінки спільнот з феміністичної/гендерної тематики у яких присутнє обговорення релігійних подій та діяльності церковних лідерів*. Серед них можна назвати сторінку тематичної спільноти «Антиберегиня», створену у 2018 році. Вона присвячена спротиву репродуктивному тиску, збереженню права на аборт, просвітницькій діяльності про жіноче здоров'я, інформації про контрацепцію. Також тут відстежують діяльність противників права на аборт, церковних діячів, політиків, пролайф організацій [56].

Серед впливових спільнот, що мають велику аудиторію доречно згадати «Фемінізм УА», «Сексизм і мізогінія», «Фемінізм в деталях». Політична тематика розробляється у спільнотах «Ліга захисту прав жінок «Гармонія рівних»», «Жінки – це 50% успіху України». Серед неформатних ФБ сторінок, що розглядають релігійну тематику, потрібно назвати «Товаришка. Ліберальні феміністки». Тематично це лібертарний (неавторитарний лівий) чи інтерсекційний фемінізм, а формат сайту більше орієнтований на тексти, неформатні для популярних мас-медіа або більш аматорські. Охочі можуть написати засновниці Анні Гриценко і запропонувати свій текст до публікації [56].

Тематична різноманітність релігійної проблематики значною мірою залежить від політики мас-медіа та уявлень активних учасників про можливості взаємовпливу релігійної догматики та активної феміністичної/гендерної позиції щодо суспільно-культурних та політичних питань. Усе різноманіття таких позицій можна прослідкувати у характеристиці сайтів за тематикою.

1) *Репрезентація релігій*. Найчастіше мас-медіа звертаються до *християнства* та його різновидів. І це абсолютно закономірно в українських реаліях. Наприклад, у 2019 році редакторки сайту «Гендер в деталях» проводили цикл зустрічей «Феміністична кава» одна із зустрічей була присвячена фемінізму та християнству. До обговорення була запропонована низка проблем, що є надактуальними у сучасній ревізії релігійності. Серед них: як на практиці поєднувати фемінізм та християнство (православ'я); питання жіночого священства; конфліктні питання (дошлюбного сексу, абортів, руху пролайф, ЛГБТ), неприйняття у феміністських спільнотах віри а у православному середовищі феміністичних поглядів, віра як важіль додаткового тиску на жінку та важіль пригноблення; виховання дітей у сім'ї, де мама віруюча феміністка [1].

Мас-медіа найчастіше висвітлюють різні аспекти католицизму. На порталі «Крони» найактивніше представлена саме ця релігія. Тут присутні статті інформаційного характеру, а також передруки з інших Інтернет-джерел, подекуди висвітлюється ставлення церкви до соціальних проблем. Наприклад, «Ватикан назвав «поразкою людства» підтримання одностатевих шлюбів в Ірландії», «Папа Римський закликав жінок кормити грудьми у церквах», «У Ватикані на Різдво оголилася активістка Femen», «Папа Римський назвав ганьбою нерівність у зарплатах чоловіків і жінок». Крім того, акцентування уваги на постаті Папи Римського як символу Католицької церкви можна зустріти і в іншому медіа: на сайті «Поваги» висвітлюється ставлення Папи до визнання дискримінації жінок Католицькою церквою. «Понтифік заявив про те, що Римо-католицька церква повинна визнати

багатовікове домінування чоловіків та факти сексуального насильства над жінками та дітьми, аби відновити свою репутацію серед молоді, інакше вона ризикує перетворитися на музей. «Жива Церква може обернутися назад та подивитися на історію й визнати надмірність чоловічого авторитаризму, панування, різних форм поневолення, насильства та сексизму»», – йдеться у заяві» [84].

Ця ж тема розкривається у статті на сайті «Update»: вербалізуються питання відношення церкви до жінок, розлучень, дитячої праці, гомосексуальності.

Матеріали з протестантської тематики представлені репортажними статтями (наприклад, «Стати учасником пробудження: як я ходила у духовний центр Відродження» [36]) або імплементацією жіночого досвіду в управлінні церковними організаціями. Наприклад, про досвід Англійської церкви жіночого священства та єпископства.

Серед світових релігій у феміністичних мас-медіа відносно часто згадується *іслам*. Ісламська тематика чітко ділиться на кілька емоційно-сміслових гілок:

- нейтрально забарвлені інформаційні статті: «Жінки в Курдистані» на сайті «Товаришки» [32]; невелика інформативна стаття про основні аспекти Рамадану на сайті «Womo» [21]; «Бути мусульманкою в нинішній Європі» на сайті «Поваги» (про мусульманок у нинішній Європі, медіа та жінок у політиці Нідерландів автор Андрій Кобалія спілкується із Нур Лхаві, мешканкою Амстердама) [35].

- статті з позитивною конотацією. Наприклад, стаття на сайті «Крони» про відкриття першої у Скандинавії мечеті для мусульманок, у якій керувати молитвою будуть жінки-імами, згадана мечеть «Марьям» розташована у Копенгагені [27].

- матеріали про релігійні стереотипи в ісламі, підпорядковане становище жінки як у релігійній організації, так і в суспільстві: на сайті «Товаришки» розміщена стаття Вітольда Шабловськи – польського

журналіста відомого своїми репортажами про Туреччину. Це стаття про вбивства честі у Туреччині. Хоча таких убивств стає все менше з кожним роком, оскільки суспільство швидко урбанізується і подібні випадки трапляються найчастіше у селах, проте вони залишаються частиною патріархальної культури [31]. Також на сайті «Крони» у статтях інформативного характеру розкривається подібна тема («В Дубаї батько заборонив рятувальникам «безчестити» дотиками дочку, що тонула», «Муфтії Північного Кавказу висловився на користь жіночого обрізання»).

Менше зустрічається матеріалів про національні релігії, оскільки тут важливим є знання культурного контексту, який не завжди можна подати в опублікованому матеріалі. Найчастіше висвітлюється *їудаїзм* (напевне тому, що його світоглядна основа генетично пов'язана із християнством та ісламом). Основна тематика історична [45; 58], або про феміністичні реформаторські рухи. Наприклад, про затвердження урядом Ізраїлю змін у законодавстві, які дозволяють жінкам молитися поруч із чоловіками біля Стіни плачу у Єрусалимі [80].

Тема реформування релігійних організацій пов'язується також з *індуїстськими практиками*. Переважно висвітлюються мізогінні елементи релігії. Наприклад, на порталі «Крони» статті про смерть дівчини в Непалі у наслідок відселення її під час менструації у хлів; або принесення у жертву індійської дівчинки за порадою сільського чаклуна.

Ще одна тема, що піднімається – це боротьба індіанок за рівні із чоловіками права на відвідання індуїстських храмів та буддистських монастирів [9; 23].

Окремо слід звернутися до медіа, які усвідомлено пропонують релігійну багатовекторність. Наприклад, одним із принципів спеціалізованого сайту «Nuntiare et Recreare» є визнання релігійного та світоглядного багатоманіття і залучення до спілкування людей із різними переконаннями: християн, мусульман, буддистів, іудеїв, прихильників народних вірувань, світських гуманістів, агностиків, атеїстів та інших [87].

2) *Політична тематика*. Категорія гендеру та гендерної ідентичності є політизованими і у світовому публічному дискурсі, і в українських реаліях. Тема гендеру, як одного із аспектів ідентичності, поряд із релігійною ідентичністю, фактично є досить дражливою у медійному середовищі. У зв'язку із цим категорія гендеру стає об'єктом політичних маніпуляцій.

Феміністичні мас-медіа найчастіше звертаються до таких аспектів взаємодії гендерної теорії та релігії у політичній площині:

- Стамбульська конвенція – це Конвенція Ради Європи із запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству, яка ратифікована 34 державами з 47 членів Ради Європи, але не Україною, оскільки проти її ратифікації активно виступає Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій.

Катерина Левченко українська правозахисниця, президентка Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», на сайті «Поваги» розмірковує над деміфологізацією цієї Конвенції. Вона зазначає, що навколо Конвенції назбиралося не менше «міфів», ніж навколо поняття гендер. Серед міфів згадується, що Стамбульська конвенція веде до руйнування традиційної української родини. Авторка зазначає, що «Конвенція спрямована на боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством та допомогу потерпілим. Таке насильство здійснюється якраз у звичайних сім'ях, які дехто називає традиційними. А якщо в сім'ї коїться насильство, то вона фактично вже зруйнована. Запобігання насильству, робота з кривдниками, як це відстоює Конвенція, сприятимуть саме збереженню, а не руйнуванню сімей.

Нерідко противники ратифікації Конвенції нав'язують ще й міф про те, що цей документ суперечить релігійним поглядам, які існують в тій чи іншій країні. Але цей міф теж легко розвінчати: ряд країн із міцними релігійними традиціями вже ратифікували Конвенцію: православні Сербія, Греція, Кіпр, Чорногорія та Грузія, католицькі Іспанія, Італія, Польща» [48].

У статті К. Левченко пояснює, що «Стамбульська конвенція не прагне «скасувати відмінності» між жінками і чоловіками та не має на увазі, що жінки і чоловіки є або повинні бути «однаковими». Конвенція вимагає вжити заходів, щоб протидіяти ідеї, що жінки є нижчими за чоловіків» [48].

Про тему ратифікації Стамбульської конвенції та протидію їй Радою церков є матеріали на сторінках журналу «Я» [70].

- обговорення підручника для 10 – 11 класів «Основи сім'ї» авторства Андріана Буковинського та відповідної програми, яка у листопаді 2018 року отримала схвалення профільної комісії Міністерства освіти і науки та була рекомендована для викладання у 10 – 11 класах закладів загальної середньої освіти. Ця тема представлена на багатьох сайтах. Так, наприклад, на сайті «Поваги» намагаються зрозуміти чи доречно пропонувати для вивчення у школі радикальних релігійних поглядів на стосунки між статями, створення сім'ї, дітонародження та інше. Експерт з гендерної політики Микола Ябченко, щодо цієї ситуації зазначає, що з точки зору і науки, і медицини неправильно розповідати дітям лише церковну точку зору [25].

Потрібно зазначити, що у цілому цитований портал «Повага» звертається до питання гендеру та релігії переважно у політичній площині (про звернення місцевих депутатів до влади з приводу захисту від гендеру та геїв, або створення депутатських об'єднань у Верховній раді щодо захисту сімейних цінностей).

- радикальні політичні погляди. Матеріали переважно інформаційного характеру про неукраїнські та загалом позаєвропейські практики політичної взаємодії гендерної теорії та релігійного світогляду. Наприклад, у підбірці новин у журналі «Я» висвітлюється регрес у сосунках релігійних організацій та гендерного лобі («У Перу протестують проти навчання гендерної ідеології в школах, а в Парагваї усувають уже напрацьовані освітні матеріали», «Католицький єпископат Канади гостро засудив закон про права трансгендерів» [85, с. 16 – 17]).

- забезпечення політичних прав жінок в Україні та світі. Найперше, це питання виборчого права, яке і до сьогодні залишається актуальним у різних країнах. Найчастіше ця тема піднімається у ґрунтовних аналітичних розвідках. Наприклад, у журналі «Гендерні дослідження» про права жінок у дискурсі ісламського фемінізму [75], а також у журналі «Я» про гендерний баланс у забезпеченні виборчого права у мусульманських країнах [51]. Зрідка піднімається тема квотування під час виборів в органи законодавчої влади та державного управління.

3) *Гендерована історія релігії*. Ця тема висвітлюється лише поверхово, оскільки є досить специфічною, вона може зацікавити лише обмежене коло читачів. Найчастіше вербалізуються питання, пов'язані з історичними ролями жінок у різних релігіях. Наприклад, про вплив Ізабелли Кастильської на католицьку церкву [17], про політично-релігійну діяльність відомих мусульманок [50], або життя блаженних та мучениць християнської церкви [77]. Усі ці приклади із неспеціалізованих на релігії сайтів.

Згадуючи про історію релігії та церкви автори звертаються до періоду європейського Середньовіччя та образу відьми, як найбільш впізнаваних, моторошних та антигуманних (хоча тут задіяний стереотип про Середньовіччя як «темні віки»). Наприклад, новина на порталі «Крони» про щорічну страту жінок та чоловіків звинувачених у чаклунстві у Гвінеї [65], або історичні факти про жіноче здоров'я та їх негативний вплив на сучасну суспільну думку [74] на сайті «Товаришки».

Особливої уваги заслуговують філософські роздуми Володимира Беглова на сайті «Гендер в деталях». Автор намагається дати відповідь на запитання чи був би митрополит Андрей Шептицький феміністом, якби жив сьогодні. Порівнюючи цінності, які пропонував Шептицький та цінності трансльовані фемінізмом, автор пише: «Повага – ось базове слово, навколо якого можна об'єднати інклюзивність, рівність, права людини, свободу вибору, розмаїття і фемінізм. Тут традиційно слід завважити, що згадана рівність не означає однаковість. Рівність означає рівні права, можливості і

відповідальність для різних людей і груп. Зasadничо тут ідеться про повагу до розмаїття, про визнання свого й чужого права на те, щоб бути собою, розвивати свої здібності і реалізовувати свої ідеї так, як вважаєш за найкраще» [8]. Крім того, у статті є елементи аналізу особистості Шептицького, варіативної історії та постатей сучасних політиків.

4) *Жіноче священство*. Найчастіше про жінок на офіційних посадах у церквах згадують у зв'язку із модернізацією протестантських течій: Англiканської церкви Канади [15] а також Англiканської церкви Великобританії [4], де вперше були обрані жінки архиєпископом та єпископом; Об'єднаної протестантської церкви Франції [79], де жінка обрана головою національної ради; лютеранської церкви Швеції [22], яку очолила жінка єпископ.

Іншою обговорюваною темою є питання жіночого священства у католицькій церкві. Найперше мас-медіа звертаються до висвітлення позиції очільника цієї церкви. На порталі «Крони» кілька разів піднімалася тема про створення Папою Римським комісії для вивчення можливості жінкам ставати дияконисами [64].

Одночасно в інформаційних статтях зазначається, що «Папа Франциск дав зрозуміти, що він не бачить жінок в сані священників. Ця ідея була категорично відкинута одним з його попередників – Іоанном Павлом II – після дослідження цього питання у 1994 році» [64].

Франциск заявив, що жінки ніколи не зможуть бути священниками Римо-католицької церкви. Питання про можливі зміни церковних правил постало після історичного візиту понтифіка до Швеції, де він разом із очільницею Шведської лютеранської церкви Антье Якель взяв участь у заходах, присвячених 500-літтю Реформації. Хоча раніше понтифік висловлював прогресивні погляди з інших принципових для церкви питань: він дозволив жінкам брати участь в обряді омовіння ніг, що здійснюється католицькими священниками під час меси у Страстний четвер, дозволив для священників протягом року відпускати «гріх аборт», схвалив розлучення у

проблемних сім'ях і заявив, що церква має вибачитися перед жінками та представниками ЛГБТ за минулі переслідування [63].

Щодо цієї тематики цікавою є аналітична стаття Олени Богдан у одному із номерів журналу «Я», що стосується права жінки на священство в християнстві. Мова йде тут переважно про католицьку практику. Авторка зазначає, що релігійні організації залишаються в певному сенсі останньою барикадою патріархальних порядків у західних суспільствах. Адже понині найчисельніші католицькі церкви, православні церкви й низка протестантських не готові визнати право жінки на роль священнослужительки. Таким чином, жінка може бути президенткою країни й кардіохірургинею, ректоркою університету та суддею, однак формальне духовне лідерство залишається забороненою територією. Жінці довіряють життя та здоров'я, економічний і політичний розвиток, але не царину духовного [11]. І хоча зараз діє Асоціація римо-католицьких жінок-священиць (Association of Roman Catholic Women Priests), проте, інтенсивність спротиву дискусіям про священослужительство жінок й концентрація негативних емоцій довкола них подеколи нагадують часи рухів за надання жінкам виборчого права [11].

У феміністичних мас-медіа згадуються й інші релігії та релігійні організації, де жінки мають можливість офіційно представляти церкву. Наприклад, на сайті «Womo» розповідається про жінку-равина із Франції [57].

5) *Догматика релігії*. Теми, пов'язані із догматикою релігії майже не зустрічаються, найперше у зв'язку із складністю висвітлення таких тем та їх дражливістю щодо поняття віри та сакрального. Серед нечисленних статей можна згадати матеріал на сайті «The Devochki», що стосується тлумачення ідентифікації бога. У статті зазначається, що «Лютеранська церква Швеції запропонувала священникам використовувати гендерно-нейтральне звернення до бога. Оскільки, будучи ефемерною сутністю, бог не є ні чоловіком, ні жінкою. Проте у зверненні до сьогодні використовується

чоловічий рід. Архієпископ Антьє Якель заявила, що такий захід обговорюється ще з 1986 року» [73].

б) *Педагогічна тематика*. Ця тематика цікавить мас-медіа найперше у зв'язку із поширенням стереотипів в освіті, необґрунтованим впливом релігійних організацій на світську освіту. Наприклад, це критичні/викривальні матеріали на сайті «The Devochki» у рубриці «Вісник сексизму» впровадження в шкільний освітній процес уже згаданого підручника «Основи сім'ї» [82; 30].

Хоча у феміністичних мас-медіа зустрічаються і досить позитивні приклади релігійної педагогіки. Наприклад, це інтерв'ю на сайті «Womo» із православним священником Георгієм Коваленком, який «розповідає про те, що таке насправді релігійне виховання, чому важливо бути на одній хвилі з дитиною та свободі вибору» [61].

7) *Наукова тематика*. Ця тематика також маргінальна у Інтернет-медіа, оскільки майже всі медіа розраховані на широке коло читачів і орієнтуються на популярний контент. Серед доступних матеріалів доречно назвати своєрідний звіт-репортаж Орисі Білої про проведення конференції «Жінки в час конфліктів: екуменічна діяльність заради миру і справедливості». Тут авторка розповідає про феміністок від теології, які на конференції «не тільки порушували питання про те, яку роль жінки відіграли в релігійній історії чи досліджували окремі значущі жіночі персоналії в історії релігій, вони також осмислювали такі фундаментальні проблеми, як культурно-антропологічна, політична, суспільна й ідеологічна структура богословського знання як системи знань. Їх цікавив образ Бога і форми дискурсу, які транслиували Божественні істини в певних історичних і культурних періодах аж до сучасності» [10].

8) *Критика релігії/церкви*. Критична тематика представлена низкою матеріалів. Різні Інтернет-медіа дотримуються відмінної політики щодо поширення критичних матеріалів про діяльність релігійних організацій,

релігійних діячів та релігії загалом. Найбільше таких статей інформаційного та аналітичного характеру на сайті «Update».

Автори через констатацію фактів та висвітлення новин акцентують увагу на різних аспектах діяльності релігійних організацій, що суперечать гуманним принципам організації суспільства, прояву ідентичності, свободи совісті, реалізації своїх прав. Низка статей присвячена проблематиці адекватного розуміння Стамбульської конвенції з боку Ради церков і релігійних організацій [39; 37].

На сайті «Update» є статті, які опосередковано у негативному контексті згадують релігійні організації, проте про релігію не говориться нічого [26; 40], а критику релігійних організацій аргументують відсиланням до Конституції України [42].

Низка матеріалів присвячена ісламу. Такі статті сприймаються більш критично та емоційно найперше через меншу обізнаність широкої аудиторії в ісламських традиціях та релігійних практиках. А також через стереотипи. Проте, навіть в інформативних статтях на сайті «Крони» про ісламістів, які знущаються над жінками, гвалтують, катують або викрадають журналісток претензія ставиться до радикальних релігійних організацій, а не до ісламу як релігії.

9) *Антигендер та релігія*. Це одна із специфічних тем, інформацію про яку найперше можна знайти у феміністичних/гендерних мас-медіа. Зважаючи на зацікавленість аудиторії, проблеми антигендерних рухів та їх світоглядний зв'язок із релігійними організаціями в Україні висвітлюють у статтях на сайтах «Повага», «Спільне», «Крона», «Update» та інших ресурсів.

У статті «Рух за гендерну рівність у християнстві» наголошується, що часто саме релігійні організації виступають головними противниками гендерних ініціатив, захищаючи «традиційні сімейні цінності». Показовим є той факт, що в Україні із консервативними вимогами, тобто, проти сексуальних меншин, абортів та рівності жінок і чоловіків, релігійні

організації виходять протестувати частіше, ніж у боротьбі за свої права [29; 49].

На сайті «Крони» в інтерв'ю директорка Українського жіночого фонду Олеся Бондар, аналізуючи ситуацію із ратифікацією Стамбульської конвенції, зазначає: «якщо ми не будемо виходити єдиним фронтом, результату не буде. Жіночі організації діяли розрізнено: хтось працювали з депутатським корпусом, хтось намагалися донести розуміння важливості ратифікації. Але зрештою, церква виявилася сильнішою. Вона натисла так сильно, що депутати не ухвалили» [47].

На різних ресурсах піднімається також проблема екстремістських, силових дій із боку активних захисників «традиційних цінностей» щодо публічних заходів на феміністичну або гендерну тематику. «Напади на різноманітні заходи, які хоч якось стосуються поняття «гендер», в Україні не є новим явищем, це існувало ще задовго до Революції Гідності. Однак в останні роки такі випадки помітно почастишали – раніше зривання культурних подій як от презентація книжки не було нормою» – зазначається на сайті «Поваги» [52].

Зв'язок антигендерного руху та релігійних організацій осмислюється через спробу систематизувати основні його тези, зрозуміти причини демонізації політики рівних можливостей [53].

Є також низка розвідок не лише критичного, а й іронічного характеру про антигендерну діяльність українських політиків, у яких цитуються алогічні, а подекуди, і абсурдні публічні висловлювання високопосадовців [24; 38].

Загалом же тема антигендеру є досить дражливою і завжди привертає до себе увагу у феміністичних мас-медіа.

10) *ЛГБТ тематика.* Вона є своєрідним маркером феміністичних/гендерних мас-медіа. Ця тематика досить табуована, стигматизована, вимагає авторської обізнаності та компетентності для адекватної подачі інформації. Статті аналітичного характеру, що

осмислюють проблеми взаємостосунків церкви, релігійних організацій та ЛГБТ є рідкістю.

Переважна більшість статей стосується різних аспектів християнської традиції. Наприклад, про ставлення Католицької церкви до гомосексуалізму [34; 16], про прагнення батьків-християн змінити ідентичність дитини [69], про протиріччя ЛГБТ вченню Православної церкви України [54]. А також у мас-медіа, наприклад, на сайті «Update» можна зустріти роздуми про відношення християнських святих до ЛГБТ [55].

Проте із ЛГБТ тематикою пов'язані також спеціалізовані сайти, особливістю яких є їх міжнародний характер. Це уже згаданий сайт «Nuntiare et Rescreare» на якому зазначається, що він був першим в російськомовному Інтернет-просторі сайтом ЛГБТ-віруючих. Спочатку сайт використовувався для служіння ЛГБТ-християнам, проте зараз автори охоплюють також різні релігійні групи. На сайті представлена велика кількість матеріалів на тему відношення різних релігій до питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності з афірмативних (підтримуючих) позицій [88].

А також це сайт «Gaуs ua. Новини ЛГБТ з України та всього світу». Крім інформативних статей, які присвячені релігійній тематиці, наприклад, про гомосексуальність та буддизм [28], переосмислення Англіканською церквою ставлення до геїв [5], проповіді пастирів про зв'язок епідемії коронавірусу та народження дітей-трансгендерів [3], тут є ще досить цікава стаття-інтерв'ю із віруючими різних релігій (різних напрямків християнства та іудаїзму) [20].

Обов'язково потрібно зазначити, що в Україні існують релігійні ЛГБТ-організації, які мають досить неактивну діяльність та слабо представлені в інформативному полі. Це громадська організація ЛГБТ-християн «Центр святого сотника Корнилія» зареєстрована 2001 року в Донецьку, а також християнське Об'єднання «Квір-Кредо», засноване у 2013 році. Остання організація має сторінку у Фейсбуці.

11) *Зовнішній вигляд/одяг*. Одяг – один із ідентифікаторів релігійної приналежності. Будучи елементом невербальної комунікації – відіграє важливу роль у творенні власного образу для спілкування у суспільстві. За допомогою одягу, навіть до сьогодні, у побуті/повсякденному житті маркується прихильність до певних релігійних норм, етикету. В електронних мас-медіа ця тема виявилася досить однобоко висвітленою. Майже усі інформативні статті присвячені носінню мусульманського жіночого одягу: паранджі, хіджаба, буркіні, нікабу – одягу, що закриває не лише тіло, а й обличчя жінки. Такі статті найчастіше зустрічаються на сайтах «Крони» [14], «Update» [13; 41], «Товаришки» [71; 81], а також у журналі «Я» [78].

12) *Сексуальність, тіло та релігія*. Із темою одягу в релігії пов'язана більш проблемна тема тілесності та сексуальності. Цю тематику також можна зустріти переважно лише у феміністичних/гендерних мас-медіа. В українському християнстві, особливо православному, вона не лише замовчується, а почасти табується, тому зустріти її у релігійних медіа – рідкість.

Тематику чітко можна поділити на кілька проблем, які висвітлюються у статтях та інформативних повідомленнях:

- сексуальні домагання у лоні церковних організацій. Наприклад, про поширення кампанії #MeToo, що орієнтується на публічний розголос випадків сексуального насилля щодо жінок, на мусульманські країни і отримала назву #MosqueMeToo [83]; або про звинувачення кардинала Ватикану у сексуальних домаганнях [76], чи про сексуальний скандал серед консервативних християн США на сайті «Крони».

- право на аборт. Найчастіше це інформаційні статті про позицію різних релігійних організацій щодо права контролювати жіноче тіло через заборону приймати рішення щодо абортів самою жінкою [6]; або про беззаперечне право самих жінок вирішувати робити аборт чи ні. Інформаційний бум щодо цієї тематики останнім часом спричинений тим, що восени 2020 року Конституційний суд Польщі різко обмежив законні

причини абортів, постановивши, що аборти через дефекти плода є неконституційними. Це спричинило масові протести не лише у самій Польщі, але і в інших країнах.

- проблема педофілії найчастіше пов'язується із Католицькою церквою та переосмисленням Ватиканом її масштабу. Такі статті можна прочитати на сайті «The Devochki» [60; 72].

- згвалтування – ще одна табуйована тема. Така насильницька практика контролю над жіночим тілом, на жаль, є досить поширеною у різних культурних традиціях, тому стосується різних релігійних практик. Проте, проблему згвалтування доречно пов'язувати не з догмами та релігійними ідеями, а швидше із вседозволеністю та безкарністю релігійних діячів – у переважній більшості чоловіків. Так, на сайті «The Devochki» є стаття про індійського харизматичного релігійного лідера засудженого за згвалтування [33]; а на сайті «Товаришки» представлена скандальна історія про групові згвалтування на релігійному ґрунті у Болівії [12].

- практики материнства. Навіть таку суто жіночу тілесну практику як материнство релігія бере під свій контроль. Це вербалізують феміністичні мас-медіа. Наприклад, в «The Devochki» є стаття про дозвіл Папи Римського годувати немовлят грудьми у церкві: «Папа Римський Франциск закликав жінок не соромитися годувати немовлят грудьми у церкві, як Марія годувала Ісуса. Він запропонував дати голодним дітям те, що вони хочуть – молоко. Навіть якщо служба трохи затягнулась. Раніше жінок, які годували грудьми, виганяли із церков» [62].

13) *Релігійне мистецтво* – тема, яка зрідка зустрічається на феміністичних/гендерних сайтах. Пов'язана, найперше, із цікавими інтерпретаціями класичного релігійного мистецтва, або нестандартним їх використанням. Наприклад, дві статті на сайті «Update» про церковну архітектуру [2], по суті вони не вписуються у загальну логіку видання.

14) *Статті саркастичного характеру*. Не є новиною, що різні аспекти гумору – дієвий механізм у викритті певної проблеми, налаштуванні на

критичне мислення. Тому деякі феміністичні мас-медіа активно користуються сарказмом, щоб викрити абсурдність ситуації чи продемонструвати наявні проблеми. Найактивніше цим засобом користуються автори «Update» та «The Devochki».

Це переважно інформативні статті про події в Україні та світі, де автори у заголовку та самій подачі матеріалу демонструють своє ставлення. Наприклад, про роздуми православного священника щодо особливостей зачаття дитини, який вважає, що від зачаття під час посту у народжену дитину може вселитися біс [43]; про подорож російського патріарха Кирила до Антарктиди і зустріч із пінгвінами [7]; про деструктивну, антисоціальну поведінку священників [44]; про поради православних священників щодо правильного виховання жінок [68; 66].

На нашу думку, такий підхід необхідний найперше для розуміння того, що священнослужителі такі ж люди як і всі інші: можуть помилятися, говорити нісенітницю, здійснювати неетичні/кумедні/дивні вчинки. Їх сан і приналежність до церковної організації покладає на них відповідальність, а не є індульгенцією у суспільстві. І феміністичні/гендерні медіа це чітко показують.

15) *Казуси та цікавинки*. Такі тематичні статті сконцентровані на сайті «Update», вони стосуються найрізноманітніших подій: визнання православною єпархією картин Анрі Матісса та Пабло Пікассо порнографічними; комерціалізації образів Ісуса Христа та Діви Марії на релігійних ярмарках в Італії; використання роботів-монахів у буддистських храмах; організації художниками православного хресного ходу; благословіння Папою Римським Інтернету; освячення православними священниками мобільних телефонів та ін.

Отже, проаналізувавши та систематизувавши тематичне наповнення сайтів найперше слід наголосити на різноманітності тем та підходів, які використовують автори для представлення релігійної тематики. Загалом, інформативне та аналітичне наповнення Інтернет-ресурсів дає зрозуміти, що

тема релігії та церкви є дещо маргіналізованою. Це характерно не лише для феміністичних/гендерних мас-медіа, це тенденція усіх світських медіа в Україні. Але, з іншого боку, саме у феміністичних електронних медіа піднімаються теми та проблеми, які є табуованими у суспільному дискурсі. Найперше, це зловживання владою в релігійних організаціях щодо жінок, пропагування вторинності жінок у церковній ієрархії, критика стереотипів та патріархальних устоїв та ін.

Широка тематична різноманітність релігійної проблематики у феміністичних/гендерних медіа безперечно засвідчує зв'язок релігійного світогляду та феміністичної системи цінностей. Механізми ідентичності, застосовані у масовій комунікації, демонструють швидше штучну поляризацію категорій «гендеру», «фемінізму», «релігії», ніж їх реальне протистояння у світоглядній та ціннісній площинах.

Список використаних джерел:

1. 11/05/19 Розмова «Фемінізм і християнство» // Гендер в деталях // <https://genderindetail.org.ua/community/nashi-zakhody/1105-rozмова-feminizm-i-hristiyanstvo-1341049.html> 29.01.2020
2. 8 церковей Нью-Йорка: краса геометрии в панорамах // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/8-tcerkvei-niu-iorka-krasota-geometrii-v-panoramakh_n397
3. Американський пастор: «Коронавірус – це кара Господа за маленьких дітей-трансгендерів» // <https://gays-ua.com/world/amerikanskij-pastor-koronavirus-eto-kara-gospoda-za-malenkix-detej-transgenderov>
4. Англиканская церковь Великобритании впервые за всю свою историю выбрала женщину епископом // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/anglikanskaya-cerkov-vpervyie-vyibrala-zhenshinu-episkopom.html> 28.01.2020
5. Англиканська церква вибачилася перед геями за заклик до сексу виключно в гетеросексуальному шлюбі // <https://gays-ua.com/world/anglikanskaya-cerkov-izvinilas-pered-geyami-za-prizyv-k-seksu-isklyuchitelno-v-geteroseksualnom-brake>
6. Байцым Полина «Божий дар»: Папа Римский и Патриарх Кирилл обсудили аборты, эвтаназию и кризис семьи // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/bozhii-dar-papa-rimskii-i-patriarkh-kirill-obsudili-aborty-evtanaziiu-i-krizis-semi_n1487
7. Байцым Полина Здесь русский дух - пингином пахнет: соцсети смеются над Патриархом в Антарктиде // Update //

- https://update.com.ua/zhizn_tag/zdes-russkii-dukhn---pingvinom-pakhnet-sotcseti-smeiutsia-nad-patriarkhom-v-antarktide_n1571
8. Беглов Володимир Чи був би митрополит Андрей Шептицький феміністом? // Гендер в деталях // https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminist_utoria/chi-buv-bi-mitropolit-andrey-sheptitskiy-feministom-1341278.html 29.01.2020
  9. Битва за храм // Вестник сексизма Vol. 33: Секс по согласию и «Золотой тампон» сексистам // The Devochki // <http://thedevochki.com/2019/01/14/vestnik-seksizma-vol-33-seks-po-soglasiyu-i-zolotoj-tampon-seksistam/> 05.02.2020
  10. Біла Оріся Феміністки від теології: про конференцію «Жінки в час конфліктів: екуменічна діяльність задля миру і справедливості» // Гендер в деталях // <https://genderindetail.org.ua/library/retsenzii/feministki-vid-teologii-pro-konferentsiyu-zhinki-v-chas-konfliktiv-ekumenichna-diyalnist-zadlya-miru-i-spravedlivosti-134760.html> 29.01.2020
  11. Богдан Олена Право жінок на священослужительство в християнстві: контрверсійне сьогодення та неунікне майбутнє? // «Я» №2 (43), 2017. – С. 21 – 24 // <http://krona.org.ua/assets/files/journal/gendernyi-zhurnal-ya-43-2017.pdf>
  12. Боливийський кошмар // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/%d0%b1%d0%be%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d0%b8%d0%b9%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%ba%d0%be%d1%88%d0%bc%d0%b0%d1%80/>
  13. Буркини, никабы, абайи: что и как носят мусульманские женщины // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/burkini-nikaby-abaii-cto-i-kak-nosiat-musulmanskie-zhenshchiny_n2956
  14. В Дании запретили носить бурки и никабы // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/danija-zapret-burka-nikab.html> 28.01.2020
  15. В Канаде женщина впервые стала архиепископом // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/jenshina-vpervue-arhiepiskop.html> 28.01.2020
  16. Ватикан отклонил инициативу изменить отношение к геем // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/vatikan-otklonil-inicziativu.html> 28.01.2020
  17. Вахтянин А. Католицька королева Ізабелла Кастильська (https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/vplyvovi_svit/katolitska-koroleva-1341272.html)
  18. Видання // Гендер в деталях // <https://genderindetail.org.ua/community/organizations/vidannya-134540.html> 29.01.2020
  19. Від редакторок «Критики феміністичної»: веб-сайт журналу розпочав роботу // <https://krytyka.com/ua/community/blogs/vid-redaktorok-krytyku-feministychnoyi>

20. Віруючі ЛГБТ-люди про те, як вони поєднують релігію та ідентичність. І чому не бачать у цьому протиріч // <https://gays-ua.com/world/veruyushhie-lgbt-lyudi-o-tom-kak-oni-sochetayut-religiyu-i-identichnost-i-pochemu-ne-vidyat-v-etom-protivorechij>
21. Вовк Ф. Месяц, когда открываются ворота рая // Womo // <https://womo.ua/mesyats-kogda-otkryivayutsya-vorota-рая/> 04.02.2020
22. Впервые архиепископом церкви в Швеции стала женщина // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/vpervue-archiepiskopom-v-shveczii-stala-jenshina.html> 28.01.2020
23. Все в храм // Вестник сексизма. Vol.30: Конец эры «ее слова против его слов» – ее услышали // The Devochki // <http://thedevochki.com/2018/10/01/vestnik-seksizma-vol-30-konets-ery-ee-slova-protiv-ego-slov-ee-uslyshali/> 05.02.2020
24. Глушкова Надя Антигендер та пропаганда. Ініціативи депутатів, які повертають нас у Середньовіччя // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/antigender-ta-propaganda-ntcativi-deputatv-iaak-povertaiut-nas-u-serednovchchia_n4201 01.02.2020
25. Горпінченко Анастасія Курс з «Основ сім'ї» для школярів: «за» та «проти» ініціативи, 2019 // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/kurs-z-osnov-simji-dlya-shkolyariv-za-ta-protuy-initsiatyvy/> 23.01.2020
26. Гриценко А. Консервативные итоги 2017. Бездействие закона при содействии икон // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/konservativnyye-itogi-2017-bezdeistvie-zakona-pri-sodeistvii-ikon_n3841 01.02.2020
27. Датские суффражистки замахнулись на модернизацию ислама // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/moderniz-islama.html> 28.01.2020
28. Дзонгсар Кхенце Рінпоче говорить про гомосексуальність та буддизм // <https://gays-ua.com/world/dzongsar-kxence-rinpoche-govorit-o-gomoseksualnosti-i-buddizme>
29. Дудко Єлена Рух за гендерну рівність у християнстві // Спільне №8, 2014: Релігія між експлуатацією і емансипацією с. 73 – 79 // <https://commons.com.ua/uk/ruh-za-gendernu-rivnist-u-hristiyanstvi/> 24.01.2020
30. «Дурное воспитание» по-українски // Вестник сексизма Vol. 40: Письмо первой леди Украины // The Devochki // <http://thedevochki.com/2019/09/10/vestnik-seksizma-vol-40-pismo-pervoj-ledi-ukrainy/>
31. «Это из любви к тебе, сестра» // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/this-is-out-of-the-love-for-you-sister/> 08.02.2020
32. Женщины в Курдистане // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/women-kurdistan/>

33. Изнасилованием можно пренебречь // Вестник ада и сексизма. Vol.18: Поп-изнасилование по-украински // The Devochki // <http://thedevochki.com/2017/09/14/vestnik-ada-i-seksizma-vol-18-pop-iznasilovanie-po-ukrainski/> 05.02.2020
34. Католическая церковь меняет отношение к гомосексуалам // Крона. Гендерный інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/katolich-czerkov-otnoshenie-k-gomoseksualam.html> 28.01.2020
35. Кобалія Андрій Бути мусульманкою в нинішній Європі, 2017 // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/buty-musulmankoyu-v-nynishnij-evropi/> 24.01.2020
36. Коргун Ю. Стать участником пробуждения: как я ходила в духовный центр Возрождение // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/stat-uchastnikom-probuzhdeniia-kak-ia-khodila-v-dukhovnyi-tcentr-vozhrozhdenie_n2867 02.02.2020
37. Коргун Юта 4 причины, почему закон о предотвращении домашнего насилия провальный // Update // https://update.com.ua/likbez_tag/4-prichiny-pochemu-zakon-o-predotvrashchenii-domashnego-nasiliiaprovalnyi_n3830 01.02.2020
38. Коргун Юта Библия, традиційні цінності та Трамп. Про що у вільний час думає голова Ради Нацбезпеки Турчинов // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/bblia-traditcin-tcnnost-ta-tramp-pro-shcho-u-vlnii-chas-duma-golova-radi-natcbezpeki-turchinov_n4261 01.02.2020
39. Коргун Юта Думка. Проголосувала за Стамбульську Конвенцію, будеш сповідатися // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/dumka-progolosuvala-za-stambulsku-konventciu-budesh-spovdatisia_n3770 01.02.2020
40. Коргун Юта Реабилитация от наркотиков и алкоголя: как людей "лечат" изоляцией, побоями и молитвой // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/reabilitatciia-ot-narkotikov-i-alkogolia-kak-liudei-lechat-izoliatciei-poboiami-i-molitvoi_n3492 01.02.2020
41. Коргун Юта Черная паранджа: 14 фото о том, как живут иранские женщины в патриархальном мире // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/chernaia-parandzha-14-foto-o-tom-kak-zhivut-iranskie-zhenshchiny-v-patriarkhalnom-mire_n3028
42. Кострова К. Обязательная религия: как во Львове детям навязывают христианство // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/obiazatelnaia-religiia-kak-vo-lvove-detiam-naviazuyvaiut-khristianstvo_n2780 02.02.2020
43. Кострова Катя Бесноватые дети и оберег: митрополит рассказал, как уберечься от лукавого // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/besnovatye-deti-i-obereg-mitropolit-rasskazal-kak-uberechsia-ot-lukavogo_n717
44. Кострова Катя Дорога к богу: священник нюхает кокаин и хвастается нацистской символикой // Update //

- https://update.com.ua/zhizn_tag/doroga-k-bogu-sviashchennik-niukhaet-kokain-i-khvastaetsia-natcistskoi-simvolikoi_n1713
- 45.Краско Ольга Женщины в иудаизме: гендерные роли, социальные ожидания и исторический контекст // «Я» №2 (43), 2017. – С. 29 – 32 // <http://krona.org.ua/assets/files/journal/gendernyi-zhurnal-ya-43-2017.pdf>
  - 46.Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/story.html>
  - 47.Курлович Аліна Олеся Бондар: «Супротив з боку антигендерних рухів, релігійних організацій, тиск на жіночі організації зростає» // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/olesya-bondar-ujf.html> 27.01.2020
  - 48.Левченко Катерина Нам потрібно деміфологізувати Стамбульську Конвенцію // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/nam-potribno-demifolohizuvaty-stambulsku-konventsiiu/> 23.01.2020
  - 49.Ляшева А. Чого хочуть церкви і чого хочуть від них? Аналітика протестів релігійних організацій // Центр досліджень суспільства. <http://cedos.org.ua/protestmonitor/digest/2013-09-30-20-24-43>
  - 50.Малиновська Н. Політикині в мусульманських країнах (про політично-релігійну діяльність одинадцяти відомих мусульманок) (<https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/politikini-v-musulmanskih-krainah-134832.html>)
  - 51.Малиновська Наталія Гендерний баланс в забезпеченні виборчого права в мусульманських країнах // «Я» №2 (43), 2017. – С. 25 – 28 // <http://krona.org.ua/assets/files/journal/gendernyi-zhurnal-ya-43-2017.pdf>
  - 52.Мацюпа Катерина Традиційні цінності та екстремізм: як в Україні «приборкують неугодних», 2017 // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/tradytsijni-tsinnosti-ta-ekstremizm-yak-v-ukrajini-ryborkuyut-neuhodnyh/> 24.01.2020
  - 53.Мельниченко Анастасія «Антигендер» і його основні тези. Як демонізують політику рівних можливостей, 2014 // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/antyhender-i-joho-osnovni-tezy-yak-demonizuyut-polityku-rivnyh-mozhlyvostej/> 23.01.2020
  - 54.Митрополит Епіфаній про ЛГБТ: це протирічить божественному вченню // <https://gays-ua.com/ukraine/mitropolit-epifanij-pro-lgbt-eto-protivorechit-bozhestvennomu-ucheniu>
  - 55.Мнение: Св. Валентин сегодня венчал бы однополые пары // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/mnenie-sv-valentin-segodnia-venchal-by-odnopolnye-pary_n1328
  - 56.Морозова Христина 10+ спільнот для жінок в Інтернеті // // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/10-spilnot-dlya-zhinok-v-interneti/> 24.01.2020
  - 57.На обложке глянца появилась женщина-раввин // Womo // <https://womo.ua/na-oblozhke-glyantsa-poyavilas-zhenshhina-ravvin/> 03.02.2020

58. Назарова Александра Традиции, сексуальность, принятие. Эссе Оливера Сакса «Шаббат» // Update // https://update.com.ua/istorii_tag/tradicii-seksualnost-priniatie-esse-olivera-saksa-shabbat_n3662 01.02.2020
59. О проекте WoMo // <https://womo.ua/about/> 04.02.2020
60. «Орудие сатаны» // Вестник сексизма Vol. 35: «Этот день» календаря // The Devochki // <http://thedevochki.com/2019/03/18/vestnik-seksizma-vol-35-etot-den-kalendarya/> 04.02.2020
61. Отец Георгий: «Если мы думаем, что наши мультики были хорошими, а сейчас плохие, то, наверное, мы состарились, но не помудрели» // Womo // <https://womo.ua/otets-georgiy-esli-myi-dumaem-что-nashi-multiki-byili-horoshimi-a-seychas-plohie-to-navernoe-myi-sostarilis-no-ne-pomudreli/> 04.02.2020
62. Папа разрешил // The Devochki // <http://thedevochki.com/>
63. Папа римский заявил, что женщины никогда не смогут быть священниками // Крона. Гендерный інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/jensh-nikogda.html> 28.01.2020
64. Папа Римський створив комісію для вивчення можливості жінкам ставати дияконами // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/komis-jinkam-stavatu-diyakonamu.html> 28.01.2020
65. Папуа-Нова Гвінея застрягла у Середньовіччі: Щорічно тут страчують за звинуваченням у чаклунстві сотні жінок і чоловіків // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/papua-nova-gvineya.html> 28.01.2020
66. Плодитесь и не занудствуйте // Вестник ада и сексизма Vol.1: “Идея с телкой – моя” // The Devochki // <http://thedevochki.com/2016/08/21/vestnik-ada-i-seksizma-vol-1-ideya-s-telkoj-moja/> 06.02.2020
67. Повага. Кампанія проти сексизму // <https://rovaha.org.ua/>
68. Полотняная Лена Бабы наглые, противные: священник дал советы, как «воспитать» женщину // Update // https://update.com.ua/zhizn_tag/baby-naglye-protivnye-sviashchennik-dal-sovety-kak-vozpitat-zhenshchinu_n1751
69. Предсмертная записка Лилы Алкорн // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/leelah-alcorn-suicide-note/>
70. Рада Церков закликає Верховну Раду Україна не ратифіковувати Стамбульську конвенцію // «Я» №2 (43), 2017. – С. 16 – 17.
71. Рачок Д. Без хиджаба // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/stealthy-freedom/>
72. Религия насилия // Вестник сексизма Vol. 34: Верхом на лице // The Devochki // <http://thedevochki.com/2019/02/18/vestnik-seksizma-vol-34-verhom-na-litse/> 04.02.2020
73. Сексуальная идентификация Бога // Вестник ада и сексизма. Vol.22: Сексуальное насилие – дешевле, чем пуля // The Devochki //

- <http://thedevochki.com/2017/11/30/vestnik-ada-i-seksizma-vol-22-seksualnoe-nasilie-desheвле-chem-pulya/> 05.02.2020
- 74.Сорая Чемелі Який стосунок мають відьми до жіночого здоров'я / переклад Марія Семашиної // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/%d1%8f%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d1%81%d1%82%d0%be%d1%81%d1%83%d0%bd%d0%be%d0%ba-%d0%bc%d0%b0%d1%8e%d1%82%d1%8c-%d0%b2%d1%96%d0%b4%d1%8c%d0%bc%d0%b8-%d0%b4%d0%be-%d0%b6%d1%96%d0%bd%d0%be%d1%87%d0%be%d0%b3/>
- 75.Тартаковская И. Права женщин в дискурсе исламского феминизма // Гендерные исследования, № 18, 2008. – С . 167 – 176. // <http://kcs.net.ua/gurnal/18/08.pdf> 31.01.2020
- 76.Третього за впливом кардинала Ватикану звинувачують у сексуальних домаганнях // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/kardinal-domagan-pell.html> 27.01.2020
- 77.У Словаччині зарахували до блаженних дівчину, вбиту радянським солдатом за відмову вступити з ним в інтимний зв'язок // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/anna-kolesarova.html> 28.01.2020
- 78.У Туреччині жінки вийшли на марш за свободу вибору в носінні одягу // «Я» №2 (43), 2017. – С. 16 – 17 // <http://www.krona.org.ua/marsh-zasvobody-vibory-v-nosinni-odjagu.html>
- 79.У Франції вперше протестантську церкву очолила жінка // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/protestant-cerkvu-ocholula-jinka.html> 28.01.2020
- 80.Уряд Ізраїлю дозволив жінкам молитись поруч із чоловіками біля Стіни плачу // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/dozvol-jinkam-molitus.html> 28.01.2020
- 81.Условный хиджаб // Товаришка. Лібертарні феміністки // <http://tovaryshka.info/hijab-play/>
- 82.Учебник «Основы семьи» и скреп // Вестник сексизма Vol. 42: Импичмент сексизму, или Вся правда о разгневанных женщинах // The Devochki // <http://thedevochki.com/2019/12/09/vestnik-seksizma-vol-42-impichment-seksizmu-ili-vsya-pravda-o-razgnevannyh-zhenshhinah/> 04.02.2020
- 83.Хештег #MosqueMeToo – протест мусульманок проти сексуальних домагань // Крона. Гендерний інформаційно-аналітичний центр // <http://www.krona.org.ua/mosquemetoo.html> 27.01.2020
- 84.Церква має визнати багатовікове домінування чоловіків – Папа Римський, 2019 // Повага. Кампанія проти сексизму // <https://povaha.org.ua/tserkva-maje-vyznaty-bahatovikove-dominuvannya-cholovikiv-ta-fakty-seksualnoho-nasylstva-papa-rymskyj/> 24.01.2020
- 85.«Я» №2 (43), 2017. – С. 16 – 17.
- 86.Gays ua. Новости ЛГБТ из Украины и всего мира // <https://gays-ua.com/>
- 87.Nuntiare et Recreare // <https://www.nuntiare.org/>

88.Nuntiare et Recreare // <https://www.nuntiare.org/%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d1%81/what-we-do/>

89.The Devochki O сайте // The Devochki // <http://thedevochki.com/o-devochkah/>